

Поняття та класифікація методів у криміналістиці та портретній експертизі

У статті проаналізовані, розкриті та прокоментовані методи, що використовуються в криміналістиці, зокрема, на етапі порівняльного дослідження при проведенні портретної експертизи. Узагальнено методи криміналістики за трьома рівнями.

The methods that are used on the stage of comparative investigation during the conducting of the portrait expertise are analyzed, spotlighted and commented in the article. The methods of criminal law expertise are summarized on three level basis.

Ключові слова:

методи криміналістики, портретна експертиза, порівняльне дослідження

Постановка проблеми. Метод (грецьк. *metodos*) розуміють і як спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, і як прийом або систему прийомів, що застосовується в будь-якій галузі діяльності (науці, виробництві тощо) [1]. Метод зводиться до сукупності певних правил, прийомів, способів, норм пізнання та діяльності. Він є системою принципів, вимог, які орієнтують суб'єкта на вирішення конкретного завдання, досягнення результатів у певній сфері діяльності.

У сучасній науці досить успішно діє багаторівнева концепція методологічного знання. У зв'язку з цим методи наукового пізнання за ступенем узагальнення та сферою діяльності поділяють на кілька основних груп:

1. Філософські методи, серед яких найзагальнішими та історично першими є діалектичний і метафізичний. До них належать також аналітичний (характерний для сучасної аналітичної філософії), інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний та інші.
2. Загальнонаукові методи (підходи), що знайшли широкий розвиток і застосування в науці ХХ ст. Вони застосовуються у всіх галузях наукової і практичної діяльності. До них належать спостереження, порівняння, опис, вимірювання, експеримент, моделювання, математичні та кібернетичні методи. Ці методи справді є загальними для всіх наук, для криміналістики також.
3. Методи міждисциплінарного дослідження як

сукупність низки синтетичних, інтегративних способів, які застосовуються на межі різних наук, включаючи й групи наук, що функціонують у межах певної форми руху матерії.

4. Методи спеціальних наук, тобто сукупність способів, принципів пізнання досліджуваних прийомів і процедур, що застосовуються в тій чи іншій галузі окремої науки. Тому такі методи, відповідно до галузі знань, де вони застосовуються, називаються соціологічними, криміналістичними, фізичними, кримінологічними, хімічними тощо [2, 9].

Вчення про криміналістичний метод нині інтерпретується як окрема теорія, що виконує пізнавальну функцію науки криміналістики, тобто як окрема методологія. Криміналістична методологія все ще перебуває у стадії становлення, тому в літературі мають місце різні тлумачення її основних понять: метод, ознака, властивість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у розвиток криміналістичної методології стали роботи В. П. Бахіна, В. Г. Гончаренка, А. В. Іщенко, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмичова, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, М. Я. Сегая, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітька. Крім того, окремі питання портретної експертизи були вирішені І. В. Борисенком, Ю. П. Дубягіним, С. О. Когутом, І. В. Мартиненко, О. М. Могильниковим, М. Г. Чернецем та ін.

Невирішені раніше проблеми. Методи криміналістики та портретної експертизи можуть бути

класифіковані за різними ознаками. Разом з тим, питання класифікації методів є найбільш дискусійним. Класифікаційні системи було запропоновано у працях Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, В. П. Колмакова, І. В. Пантелєєва, С. М. Потапова, М. В. Салтевського, В. М. Шавера, однак дискусії з цього приводу ще тривають.

Мета статті. Завдання цієї статті полягає саме в тому, щоб розглянути ту сукупність методів, які використовуються в криміналістиці і портретній експертизі, та здійснити їх узагальнення.

Криміналістичний метод – це окрема теорія, яка відображає об'єктивні закономірності, принципи та прийоми, що дозволяють здійснювати теоретичну та предметно-перетворювальну криміналістичну діяльність щодо збирання, дослідження і подання доказової інформації.

Найбільш визнаною є класифікація методів криміналістики за трьома рівнями:

- 1) методи діалектичної та формальної логіки;
- 2) загальнонаукові методи;
- 3) спеціальні методи.

Філософською основою криміналістики є діалектична логіка, на базі якої розробляють методи криміналістики, створюють окремі теорії, що обґрунтовують ці методи і вказують шляхи їх запровадження у практику криміналістичного дослідження як пізнавальної діяльності [3, 37]. Криміналістика використовує логічні закони тотожності, суперечності та виключення зайвого третього й такі прийоми логічного пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування.

Із загальнонаукових методів у криміналістиці найбільш часто використовують такі методи, як спостереження, опис, вимірювання, експеримент, моделювання, порівняння, математичні методи.

Спостереження – метод дослідження, який полягає у систематичному і цілеспрямованому сприйнятті об'єктів, явищ із метою вивчення їх специфічних змін за певних умов і відшукуванні змісту цих явищ.

Опис – метод дослідження, який полягає в зазначенні ознак об'єкта. Це може бути усний або письмовий перелік кількісних чи якісних ознак, властивостей в певній послідовності (використовується під час складання протоколів слідчих дій, експертних висновків, опису зовнішності за методом словесного портрета тощо.)

Вимірювання є необхідним методом пізнання різних просторових і часових величин.

Експеримент – метод дослідження, який відтворює явище для вивчення його зв'язків з іншими явищами, діями чи процесами.

Моделювання полягає в заміні реального об'єкта пізнання моделлю, яку досліджують, а одержані результати інтерпретують (переносять) на реальний об'єкт вивчення.

Порівняння – зіставлення властивостей чи ознак двох або декількох об'єктів.

До загальнонаукових належать також математичні методи. Найінтенсивніше їх почали застосовувати протягом останніх трьох-чотирьох десятиріч. Практика ідентифікаційних експертиз вимагала від криміналістів пошуку об'єктивних критеріїв оцінювання ідентифікаційних ознак для забезпечення надійності та достовірності експертних висновків. З цією метою почали використовувати математичну статистику й теорію ймовірності.

Криміналістика базується на даних, запозичених з інших наук. Дані спеціальних наук стають криміналістичними методами завдяки тому, що ці дані пристосовані, а в деяких випадках – перетворені з урахуванням специфіки об'єкта, суб'єкта, умов, цілей і процесуальної форми застосування [4, 206].

В зв'язку з цим спеціальні методи криміналістики можна поділити на дві групи:

- 1) суто криміналістичні;
- 2) запозичені з інших наук.

Суто криміналістичні методи створені та обґрунтовані теорією криміналістики або запозичені та перетворені нею спеціально для дослідження криміналістичних об'єктів [5, 34]. До цих методів належать судово-фотографічні, трасологічні, судово-балістичні та ін. Наприклад, у судовій фотографії розроблено методи сигналетичної (упізнавальної), вимірювальної, панорамної, стерео- та мікроскопічної фотозйомки, а також методи фотографічного підсилювання кольорових контрастів, виявлення текстів, які неможливо прочитати, та ін. Розроблено різні методи слідкопювання у трасології. Широко застосовують методи дактилоскопічної ідентифікації, мікроскопічного та профілографічного дослідження мікрорельєфу різних слідів (знарядь злочину й інструментів, на кулях, гільзах та ін.). У судовій балістиці широко застосовують методи виявлення та фіксації слідів пострілу, ідентифікації зброї за слідами на кулях і гільзах, визначення дистанції пострілу, послідовності виконання пострілів та інші методи судово-балістичної експертизи.

До найбільш застосованих в криміналістиці **методів, запозичених з інших наук**, належать:

- 1) соціологічні методи – використовуються для збору інформації про умови найбільш ефективного застосування того чи іншого тактич-

ного прийому або методичної рекомендації, а також вирішення інших питань шляхом анкетування, інтерв'ювання та ін.;

- 2) фізичні, хімічні та фізико-хімічні методи, призначені для аналізу складу, структури, визначення хімічних та фізичних властивостей речовин та матеріалів, також застосовуються в ході проведення судових експертиз;
- 3) статистичні методи запозичені здебільшого з кримінальної статистики і кримінології (індекси, табличний метод, методи угруповання відносних величин та ін.);
- 4) антропологічні і антропометричні методи застосовуються під час дослідження людини, трупів, кісткових залишків (наприклад, при описі затриманого, відтворення зовнішності померлого за черепом);
- 5) психологічні методи передусім застосовуються задля вирішення проблем криміналістичної тактики і методики розслідування злочинів. Це налагодження психологічного контакту з допитуваним, застосування психологічного впливу на осіб та ін.

Як вже вище зазначалось, одним із методів, що використовується у криміналістиці, є порівняння. Про важливість цього методу при проведенні експертизи свідчить наявність цілої порівняльної стадії. Не меншу роль метод порівняння відіграє і при проведенні портретної експертизи.

Портретну експертизу призначають тоді, коли необхідно встановити особу – невідомого злочинця, невпізаного трупа, свідка, підозрюваного, факти належності документів, що посвідчують особу, та інші фактичні обставини, що мають значення для розслідування кримінальної справи.

Портретна експертиза відбувається за лабораторних умов з використанням загальних методів (аналіз, синтез тощо), а також окремих методів, які використовуються, насамперед, у судовій медицині, антропології, фотографії, математичній статистиці.

Деякі методи порівняння, що використовуються в портретних експертизах, вже було висвітлено в попередніх публікаціях [6, 42–46], а тому зупинимось лише на окремих методах порівняльного дослідження, які використовуються під час проведення портретної експертизи.

Візуальний метод – найпоширеніший традиційний метод фотопортретної ідентифікаційної експертизи, що застосовується при дослідженні як одноракурсних, так і різноракурсних фотопортретів. При цьому порівнюється візуально спостережувана своєрідність форм, розмірних співвідношень, положення й взаєморозміщення ознак

зовнішності, зображених на досліджуваних фотознімках.

Метод лінійних і кутових вимірів застосовується при дослідженні одноракурсних портретних знімків. Сутність його полягає в тому, що на одномасштабних фоторепродукціях, наданих для експертизи портретних знімків, виділяється необхідна кількість чітко виражених антропометричних точок, і за допомогою вимірювальних приладів (циркуля-вимірювача, лінійки, спеціального колового транспортира) визначаються відстані між ними й величини кутів, утворених лініями, що з'єднують у різних сполученнях ці точки. У такий спосіб визначаються і потім порівнюються числові показники відношень (пропорцій) відрізків і кутів. Рівність відповідних пропорцій в разі збігу оцінюваних ознак є підставою для позитивного висновку про те, що на порівнюваних знімках зображено одну і ту ж саму особу, нерівність – для негативного висновку експерта.

Графічний метод полягає в побудові і порівнянні в системі координат графіків, що характеризують лінійні величини прямих, що з'єднують відповідні антропометричні точки, і ступінь вигину контурних ліній відповідних частин особи. Довжина прямих, що з'єднують антропометричні точки, вимірюється за допомогою циркуля й лінійки, ступінь вигину контурних кривих – спеціальним приладом. За даними вимірів порівнюваних фотопортретів у системі координат будуються графіки, відповідність або невідповідність яких дає підставу для позитивного або негативного висновку експерта.

Метод координатних сіток, як і методи суміщення та накладання, застосовується головним чином під час дослідження рівномасштабних одноракурсних портретних фотознімків, виконаних за однакових умов висвітлення. Такий метод може бути використаний і при дослідженні фотопортретів, виготовлених із невеликими розбіжностями в ракурсі зйомки, за умови, якщо вони не призвели до істотних змін ознак, сукупність яких необхідна для висновку про тотожність. Цей метод пов'язаний із застосуванням так званих «координатних сіток», що являють собою пластини із прозорої плівки, на кожна з яких нанесена сітка рівних квадратів. Наклавши на порівнювані, однаково зорієнтовані, фотознімки сітки, експерт визначає відповідність або невідповідність розташування ознак, що зіставляються, щодо відповідних сторін квадратів.

Метод накладання діапозитивів полягає в тому, що рівномасштабні одноракурсні плівкові діапозитиви (або негативи), виготовлені із наданих

для експертизи портретних фотознімків, накладаються один на одного за однойменними антропометричними точками. Збіг всіх однойменних точок буде свідчити про те, що на знімках зображена одна й та ж сама особа.

Метод зіставлення зображень полягає в тому, що на одній з порівнюваних фоторепродукцій робляться вирізи за лініями, що перетинають найбільш інформативні і чітко виражені ознаки, після чого ця репродукція накладається на іншу, і експерт визначає – співпадають або різняться ознаки зовнішності за лініями розрізу. Повний збіг ознак є підставою для позитивного ідентифікаційного висновку.

Висновки

Результати використання вище зазначених методів втілюються в криміналістичних рекомен-

даціях, прийомах і засобах, призначених для практичної діяльності із розкриття і розслідування злочинів, розшуку та ідентифікації суб'єктів, які їх вчинили, експертного криміналістичного дослідження слідів й інших речових доказів. Використання всієї зазначеної сукупності методів дозволить зробити неупереджені висновки та надати вірні відповіді на запитання, які ставляться перед криміналістикою та портретною експертизою.

Перспективою розвитку цього напрямку кримінальних досліджень є розроблення та застосування нових прийомів та способів, які дозволять ще детальніше дослідити та розвинути науку криміналістику в цілому та допоможуть вірно вирішувати завдання, що постають перед портретною експертизою.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Словник.net: Великий тлумач. слов. сучас. укр. мови онлайн. – Режим доступу: <http://www.slovyk.net/?swrd=%EC%E5%F2%EE%E4>
2. Сурмин Ю. П. Методология и методы социологических исследований: Учеб. пособие / Юрий Петрович Сурмин, Николай Васильевич Туленков. – К.: МАУП, 2000.
3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підруч. / М. В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005.
4. Іщенко А. В. Використання спеціальних знань у правоохоронній практиці: старі та нові проблеми / А. В. Іщенко, Р. П. Марчук // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К.: НАВСУ, 2001. – № 3.
5. Вишберг А. И. Криминалистика: учеб. для юрид. шк. / Винберг А. И., Шавер Б. М. – 4-е изд., доп. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950.
6. Волощук Т. В. Традиційні методи порівняння, що використовуються в портретних експертизах / Т. В. Волощук // Криміналістичний вісник. – 2008. – № 2(10).

Т. В. Волощук,

начальник юридичного відділу

Державного вищого навчального закладу

«Українська академія бізнесу та підприємництва»

ПОДІЇ

Делегація ІВА вперше в Україні

17 листопада до України вперше завітала з візитом делегація ІВА – Міжнародної асоціації юристів на чолі з Президентом цієї організації Фернандо Пелаз-Пієр. В ході зустрічі з Міністром юстиції України Миколою Оніщуком посланці ІВА обговорили питання важливості ролі громадських організацій правників в утвердженні верховенства права в Україні, проблеми реформування адвокатури, визначили напрями дальшої співпраці. ІВА – провідна всесвітня організація юристів, що об'єднує понад 35 тисяч правників, 197 асоціацій адвокатів і юристів. Асоціація робить значний внесок у справу зміцнення міжнародних зв'язків між представниками юридичного фаху.